

Komputerowa analiza danych doświadczalnych

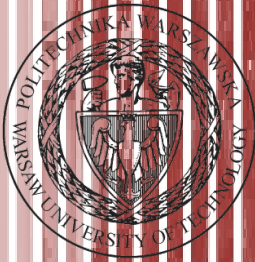
Wykład 12

10.05.2019

dr inż. Łukasz Graczykowski

lukasz.graczykowski@pw.edu.pl

Semestr letni 2018/2019

Weryfikacja hipotez statystycznych - ponownie

Metoda najmniejszych kwadratów

Weryfikacja hipotez statystycznych

- **Przykład:** rozważamy zmienną losową X opisaną standardowym rozkładem Gaussa (średnia 0, odchylenie 1). Pobieramy 10-elementową próbę, uzyskaliśmy średnią arytmetyczną: $\bar{X}=0,5$
- Jak na podstawie tej jednej realizacji próby (np. wyniku eksperymentu) możemy stwierdzić, czy pochodzi ona z takiej populacji? Innymi słowy, naszą **hipotezą** jest: **próba losowa pochodzi z rozkładu Gaussa o średniej 0 i odchyleniu 1**
- Procedura weryfikacji hipotezy nazywana jest **testem statystycznym**
- Jeżeli **hipoteza jest słuszna (nasze założenie)** to wartość średnia (będąca również zmienną losową) $\bar{X}$ ma rozkład normalny ze średnią 0 i odchyleniem std. $1/\sqrt{10}$

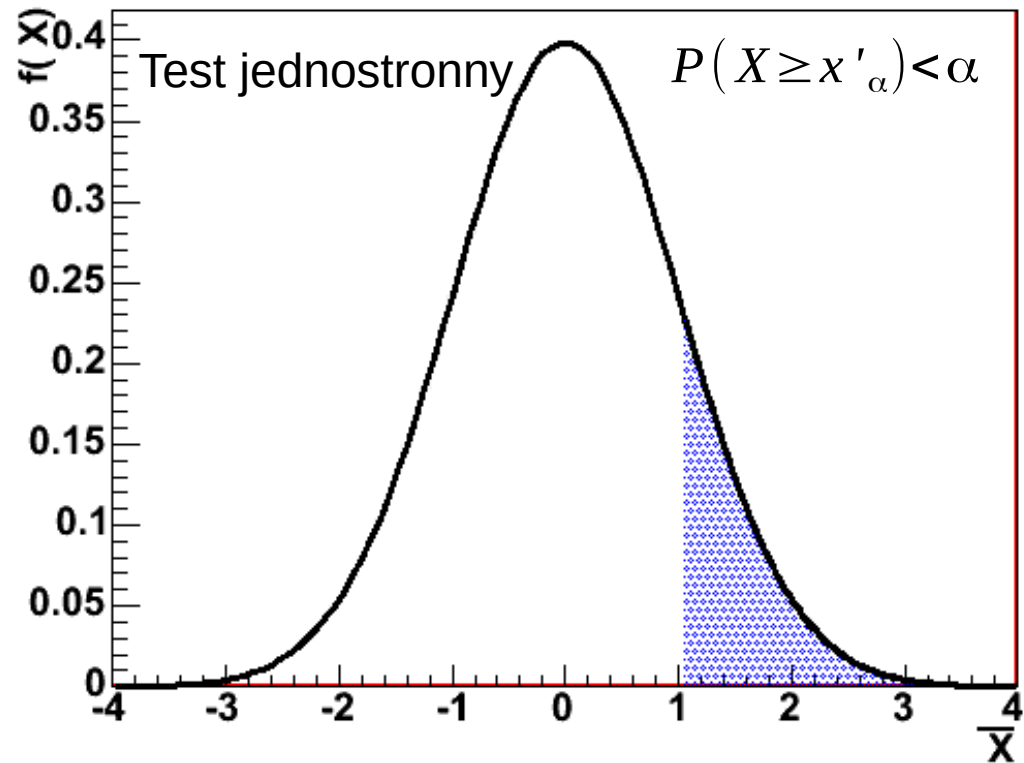
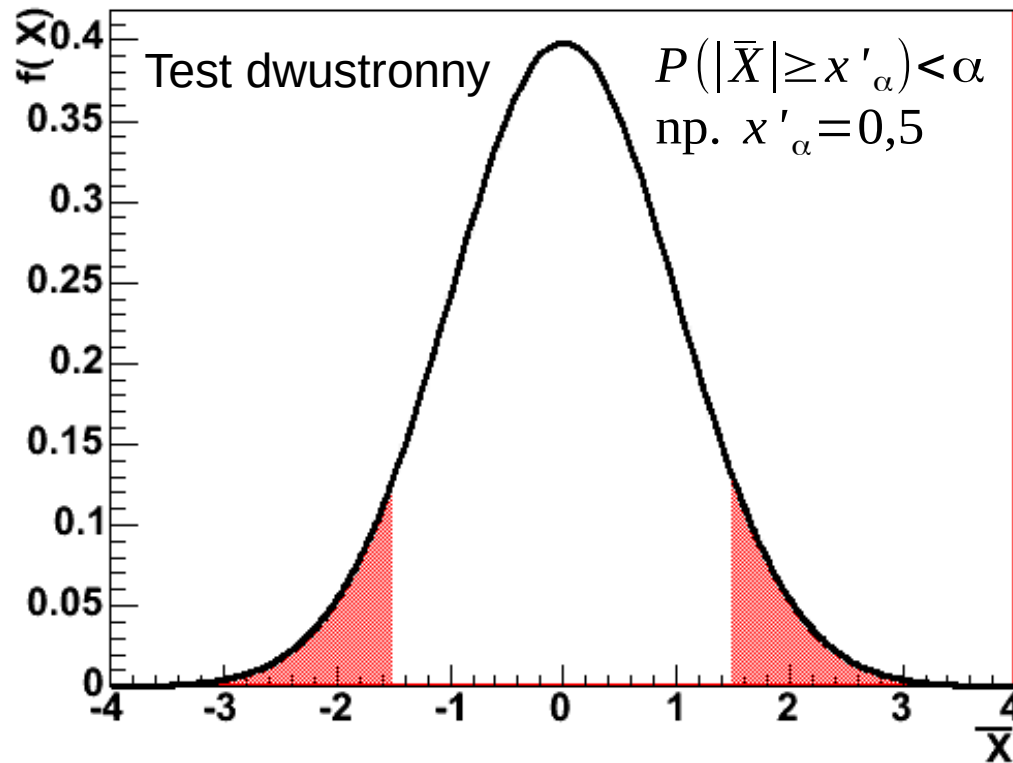
$$\sigma^2(\bar{X}) = \frac{1}{n} \sigma^2(X) = \frac{1}{10} \cdot 1 \Rightarrow \sqrt{\sigma^2(\bar{X})} = \frac{1}{\sqrt{10}}$$

Weryfikacja hipotez statystycznych

- Jak na podstawie **konkretnej realizacji próby** sprawdzić, czy założona hipoteza jest prawdziwa?
 - **I:** musimy ustalić pewną wartość prawdopodobieństwa α (zwanego **poziomem istotności**, z reguły mała wartość, np. 0,01, albo 0,03, czy 0,05)
 - **II:** pytamy, czy prawdopodobieństwo zaobserwowania określonych wartości próby jest mniejsze niż α : $P(|\bar{X}| \geq 0,5) < \alpha$
 - **nierówność spełniona** – jest mało prawdopodobne, aby próba pochodziła z rozkładu określonego przez testowaną hipotezę → **możemy ją odrzucić**
 - **prawdopodobieństwo zaobserwowania tego, że $|\bar{X}|$ jest duże, jest bardzo małe, ale takie nam się trafiło – więc prawdopodobnie (z prawdopodobieństwem $1-\alpha$) nasza hipoteza nie jest słuszna**
 - **III:** jeśli prawdopodobieństwo jest mniejsze niż przyjęta wartość prawdopodobieństwa (poziom istotności) α , odrzucamy hipotezę na zadanym poziomie istotności

Weryfikacja hipotez statystycznych

Rozkład wartości średniej $\bar{X}$

- Jeśli (w naszym przykładzie) wartość średnia znajduje się w zaznaczonym obszarze (nazywamy go **obszarem krytycznym**), to hipotezę odrzucamy
 - jeśli oczekujemy rozkładu normalnego o średniej 0 i małym odchyleniu (np. 10), a z próby losowej (konkretny eksperyment) mamy średnią 1000, to lądujemy w “**ogonie**” rozkładu średniej i na podstawie tej konkretnej próby **odrzucaamy** hipotezę (**ale na podstawie innej próby moglibyśmy zaakceptować**)

Weryfikacja hipotez statystycznych

- W ogólnym przypadku używamy innych wielkości niż średnia:
 - definiujemy jakąś (wygodną dla nas) statystykę testową T (np. różnicę między wynikiem eksperymentu a krzywą teoretyczną)
 - ustalamy poziom istotności α
 - wyznaczamy taki zbiór U , który określa obszar zmienności statystyki testowej T , taki że prawdopodobieństwo znalezienia się w nim jest ograniczone wartością α : $P(T \in U) = \alpha$
 - z pobranej próby wyznaczamy konkretną wartość statystyki testowej T' : jeżeli znajduje się ona **wewnątrz** obszaru krytycznego U , **odrzucaamy hipotezę** (mówimy: krzywa teoretyczna nie opisuje wyniku eksperymentu), czyli odrzucaamy hipotezę, jeżeli $T' \in U$

Test dobroci χ^2 dopasowania

Test χ^2 dobroci dopasowania

- Mamy N pomiarów g_i , $i=1, 2, \dots, N$ oraz ich niepewności σ_i
- Wartości f_i , $i=1,2,\dots,N$ określają nam prawdziwy rozkład danej wielkości mierzonej (**np. znaleziony poprzez estymację**)
- **Dla każdego pomiaru liczymy wielkość u_i :** $u_i = \frac{g_i - f_i}{\sigma_i}$, $i=1,2,\dots,N$
- Jeśli nasza teoria (wartości f_i) jest prawdziwa, to rozkłady różnic u_i mają postać standardowego rozkładu normalnego – **nasza hipoteza**
- Jeśli tak, to rozkład χ^2 o N stopniach swobody będzie miała wielkość:
$$T = \sum_{i=1}^N u_i^2 = \sum_{i=1}^N \left(\frac{g_i - f_i}{\sigma_i} \right)^2$$
- **(Subiektywnie)** oczekujemy małej wartości wielkości T
- Gdy hipoteza jest **fałszywa**, wówczas poszczególne różnice u_i przyjmują duże wartości (wartość T jest duża)
- Jak określić granicę zmienności T ? Można zauważyć, że granica ta jest określona **kwantylem** $\chi^2_{1-\alpha}$, czyli:

$$P(T > \chi^2_{1-\alpha}) = \alpha$$

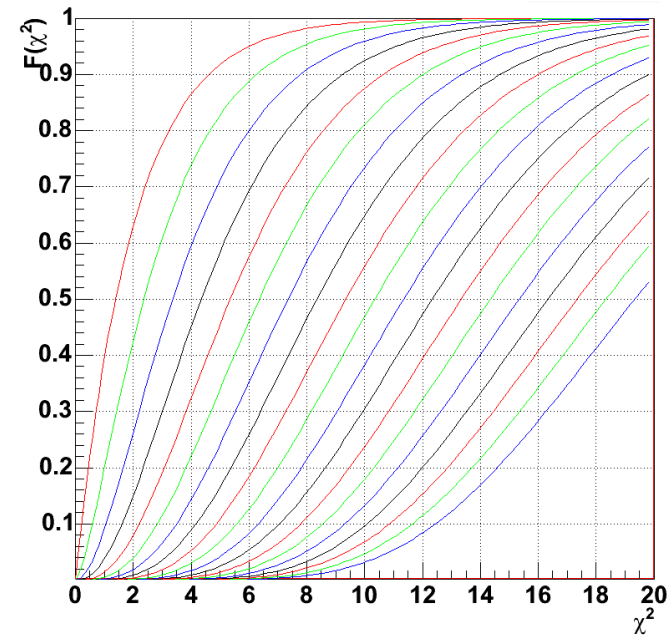
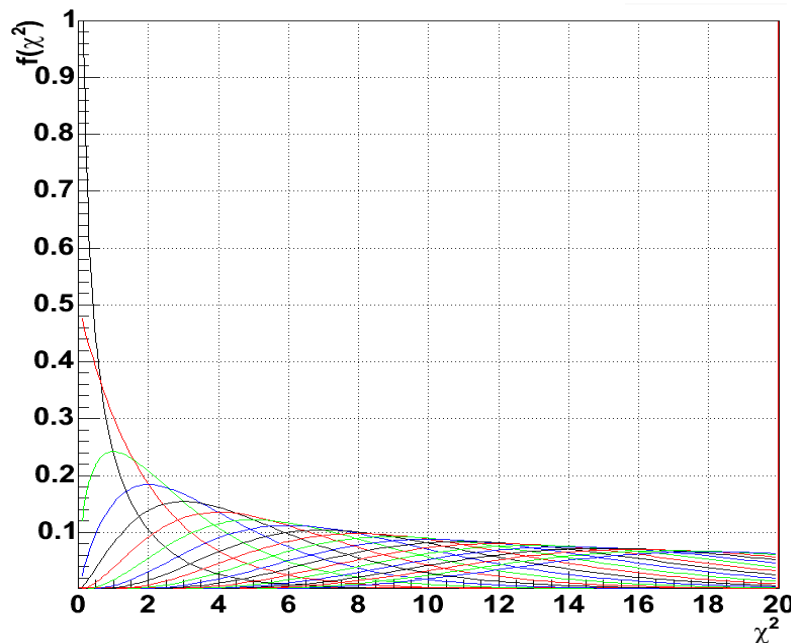
$$\begin{aligned} F(x_q) &= P(X \leq x_q) = q \\ P(X > x_q) &= 1 - q \end{aligned}$$

Test χ^2 dobroci dopasowania

- Podsumowując, w naszym przypadku musimy dla danej realizacji próby (wyniku eksperymentu) wyznaczyć wartość testową T i porównać ją z odpowiednim kwantylem rozkładu χ^2 o odpowiedniej liczbie stopni swobody:

$$T > \chi^2_{1-\alpha}$$

- **Jeżeli ten warunek jest spełniony, to hipotezę odrzucamy** (punkty teoretyczne nie opisują danych eksperymentalnych na zadanym poziomie istotności)
- Skąd wziąć kwantyl? Z tablic lub z dystrybuanty:

Hipotezy zerowa i alternatywna

Błędy I i II rodzaju

Na podstawie:

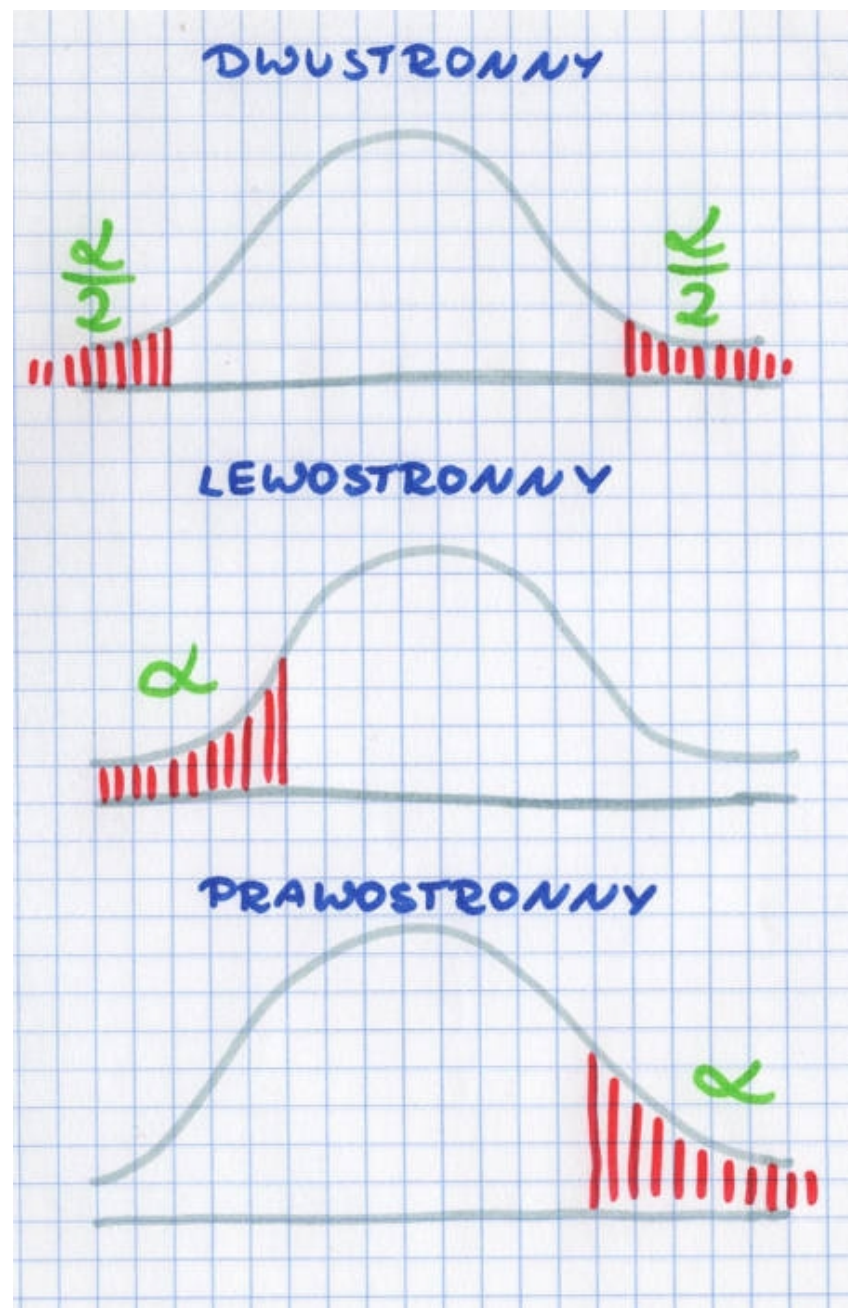
<https://www.statystyczny.pl/hipotezy-statystyczne/>

Hipoteza zerowa i alternatywna

- Hipoteza może być różna, przykłady hipotez:
 - średni wzrost Polaków to 175 cm
 - 2% dzieci w wieku szkolnym nie lubi czekolady
 - poziom szczęścia dwie minuty po zjedzeniu dużej porcji lodów jest wyższy niż przed zjedzeniem tejże dużej porcji lodów
- **Hipoteza zerowa** (H_0) to w uproszczeniu taka, gdy nie widzimy różnicy – np. czujemy się tak samo po zjedzeniu lodów jak przed
 - w przypadku pomiarów, np. wartość χ^2 jest mała → teoria opisuje dane
- **Hipoteza alternatywna** (H_A) to przeciwieństwo hipotezy zerowej, którą możemy zdefiniować na kilka sposobów, np.:
 - np. jest różnica w szczęściu w zjedzeniu lodów (test dwustronny)
 - poziom szczęścia po zjedzeniu lodów jest mniejszy (test jednostronny)
 - poziom szczęścia po zjedzeniu lodów jest większy (test jednostronny)
 - w przypadku pomiarów χ^2 jest duże → teoria nie opisuje danych (test jednostronny – rozkład χ^2 jest niesymetryczny)
- **Statystyka testowa** - to funkcja próby, na podstawie której wnioskuje się o odrzuceniu lub nie hipotezy statystycznej – wielkość mająca swój rozkład prawd.

Statystyka testowa

- **Statystyka testowa** - to funkcja próby, na podstawie której wnioskuje się o odrzuceniu lub nie hipotezy statystycznej – wielkość mająca swój rozkład prawdopodobieństwa
- Z naszej próby losowej (eksperymentu) dostajemy jedną wartość – ona znajduje się gdzieś w tym rozkładzie
- Obszar krytyczny (obszar odrzuceń) jest zawsze na końcu rozkładu
 - jeśli hipoteza mówi, że coś jest różne – dwustronny
 - mniejsze lub większe – jednostronny
- **Statystyka testowa ma swój (różny) rozkład zarówno dla H_0 jak i H_A !!!**

Błąd I rodzaju

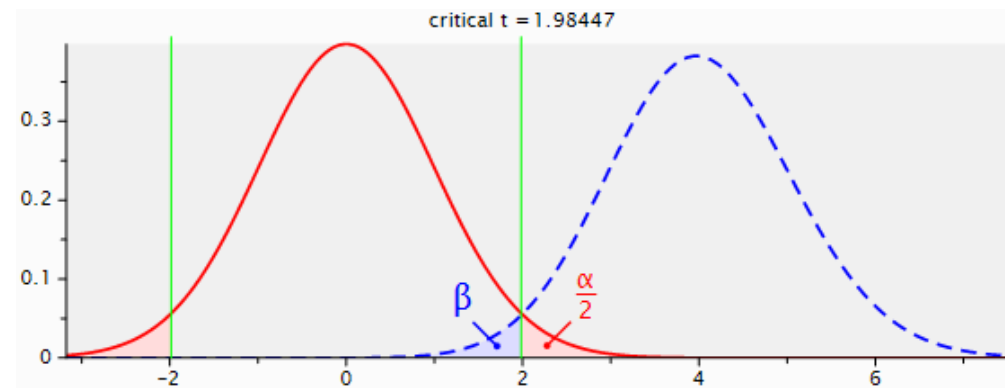
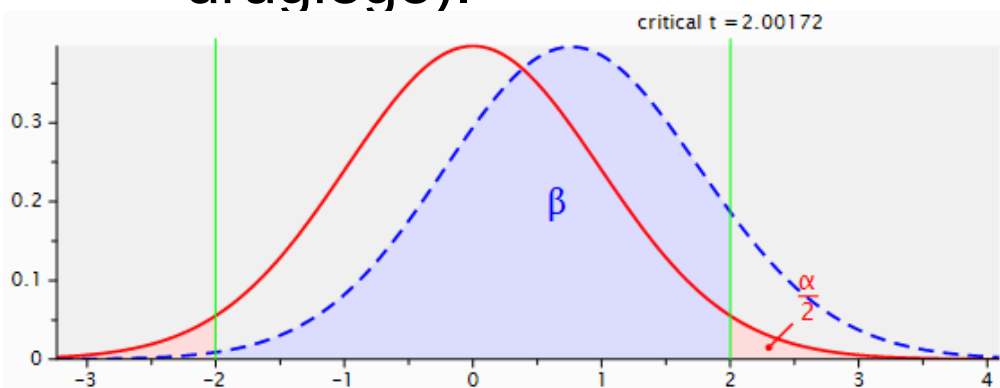
- **Błąd I rodzaju** to taki, gdzie odrzucamy hipotezę zerową a była ona prawdziwa
 - jeśli poziom szczęścia po zjedzeniu dużej porcji lodów zupełnie się nie zmienia i (średnio w populacji) jesteśmy tak samo szczęśliwi jak przed, a my odrzucimy tę hipotezę na rzecz hipotezy alternatywnej (na podstawie próby losowej), że poziom szczęścia się zmniejsza (np. przez te okropne wyrzuty sumienia, że znowu za dużo kalorii i będzie trzeba teraz dwie godziny ćwiczyć :)), to popełnimy właśnie błąd pierwszego rodzaju – bo odrzuciliśmy hipotezę zerową, która była prawdziwa
- Prawdopodobieństwo popełnienia błędu I rodzaju określa **poziom istotności** α , stąd oczekujemy, by był jak najmniejszy

Błąd II rodzaju

- **Błąd II rodzaju** to taki, gdy nie odrzucimy hipotezy fałszywej
 - ma on miejsce w sytuacji, kiedy jednak ten poziom szczęścia przed zjedzeniem lodów i po zjedzeniu się różni. Jeśli te wyrzuty sumienia z powodu przyswojenia dużej dawki kalorii są na tyle poważne, że pomimo zjedzenia czegoś dobrego i smacznego, wcale nie czujemy się lepiej. I jeśli poziom szczęścia zdecydowanie spada nam po zjedzeniu lodów, a my stwierdzimy, że nie ma żadnej różnicy, to wtedy popełniamy błąd II rodzaju. **Nie odrzucamy hipotezy zerowej, mimo że jest ona fałszywa.**
- **Prawdopodobieństwo** popełnienia błędu II rodzaju określamy jako β

Moc testu

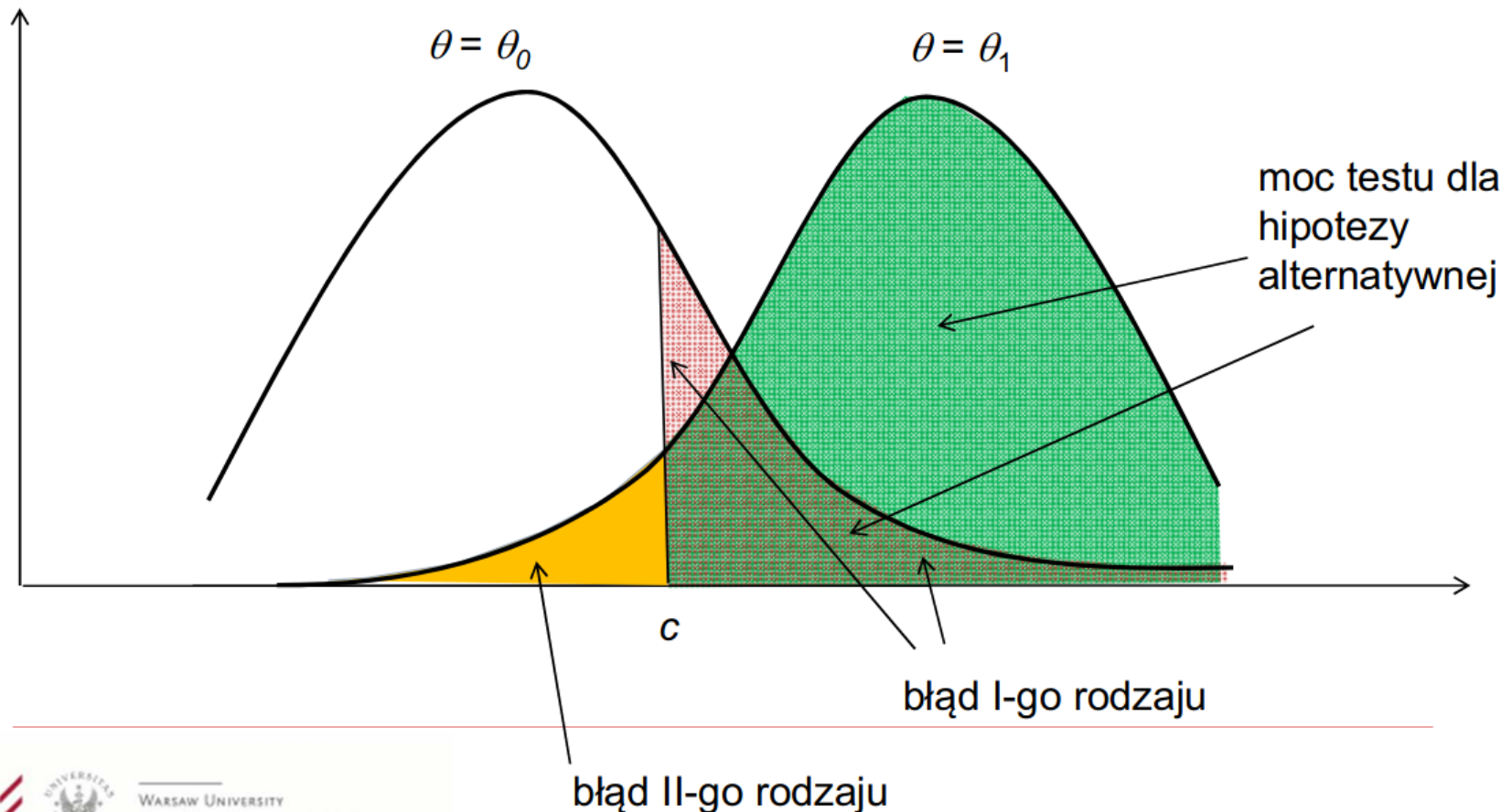
- Moc testu (prawdopodobieństwo, że prawidłowo odrzucimy hipotezę zerową) to $1-\beta$. Inaczej mówiąc jest to prawdopodobieństwo niepopęłnienia błędu II rodzaju.
- Moc testu zależy od kilku czynników:
 - Wielkości próby użytej w badaniu (im większa próba, tym większa moc testu).
 - Rzeczywistej wielkości efektu na tle losowej zmienności w populacji.
 - Przyjętego poziomu istotności α (między błędem I i II rodzaju jest taka zależność, że jeżeli zwiększamy prawdopodobieństwo popełnienia danego błędu, jednocześnie zmniejszamy je dla drugiego).

Moc testu

Moc testu: interpretacja graficzna (1)

rozkłady statystyki testowej przy założeniu prawdziwości
hipotezy zerowej i alternatywnej

Przykład: winny czy inny

- **Przykład** działanie sądów może pomóc zrozumieć nam, kiedy przyjmujemy hipotezę alternatywną i dlaczego nieprzyjęcie hipotezy alternatywnej nie oznacza, że przyjmujemy hipotezę zerową.
- Wyobraźmy sobie Pana X oskarżonego o kradzież diamentu Pani Y. Pan X staje przed sądem.
 - **Hipotezą zerową** w tym przypadku jest niewinność Pana X.
 - Zakładamy, że Pan X wcale tych diamentów nie ukradł, że zrobiła to sprzątaczką, kucharka albo Pani Y schowała je w innej szufladzie i zupełnie o tym zapomniała.
 - **Hipoteza alternatywna**, to oczywiście winą Pana X. Skoro nie jest niewinny, to znaczy, że jednak ukradł diamenty i powinien zostać przez sąd skazany.
 - Założeniem jednak podstawowym jest brak winy – sąd musi znaleźć przekonujące argumenty, żeby móc Pana X oskarżyć.
 - **Jeśli je znajdzie** – to znaczy, że **odrzuca hipotezę zerową** (tą o niewinności) na rzecz hipotezy alternatywnej (że Pan X jest winny przestępstwa).
 - **Jeśli ich nie znajdzie**, to (nawet jeśli sąd wciąż będzie podejrzewać, że coś się w zachowaniu Pana X nie zgadza i że ta niewinność wcale nie jest zbyt pewna) **nie ma podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej. To wcale nie znaczy, że Pan X nie ukradł diamentów. To tylko oznacza, że sąd nie znalazł wystarczającego dowodu.**
- A gdzie tu błędy?
 - Jeśli Pan X ukradł diamenty i został skazany to sąd się nie pomylił. Jeśli diamentów nie ukradł i nie został uznany winnym, to również nie ma żadnego błędu.
 - Jeśli nie ukradł, a poszedł do więzienia, mamy do czynienia z błędem pierwszego rodzaju. Natomiast jeśli Pan X ukradł diamenty i został uniewinniony, to mamy do czynienia z błędem drugiego rodzaju.

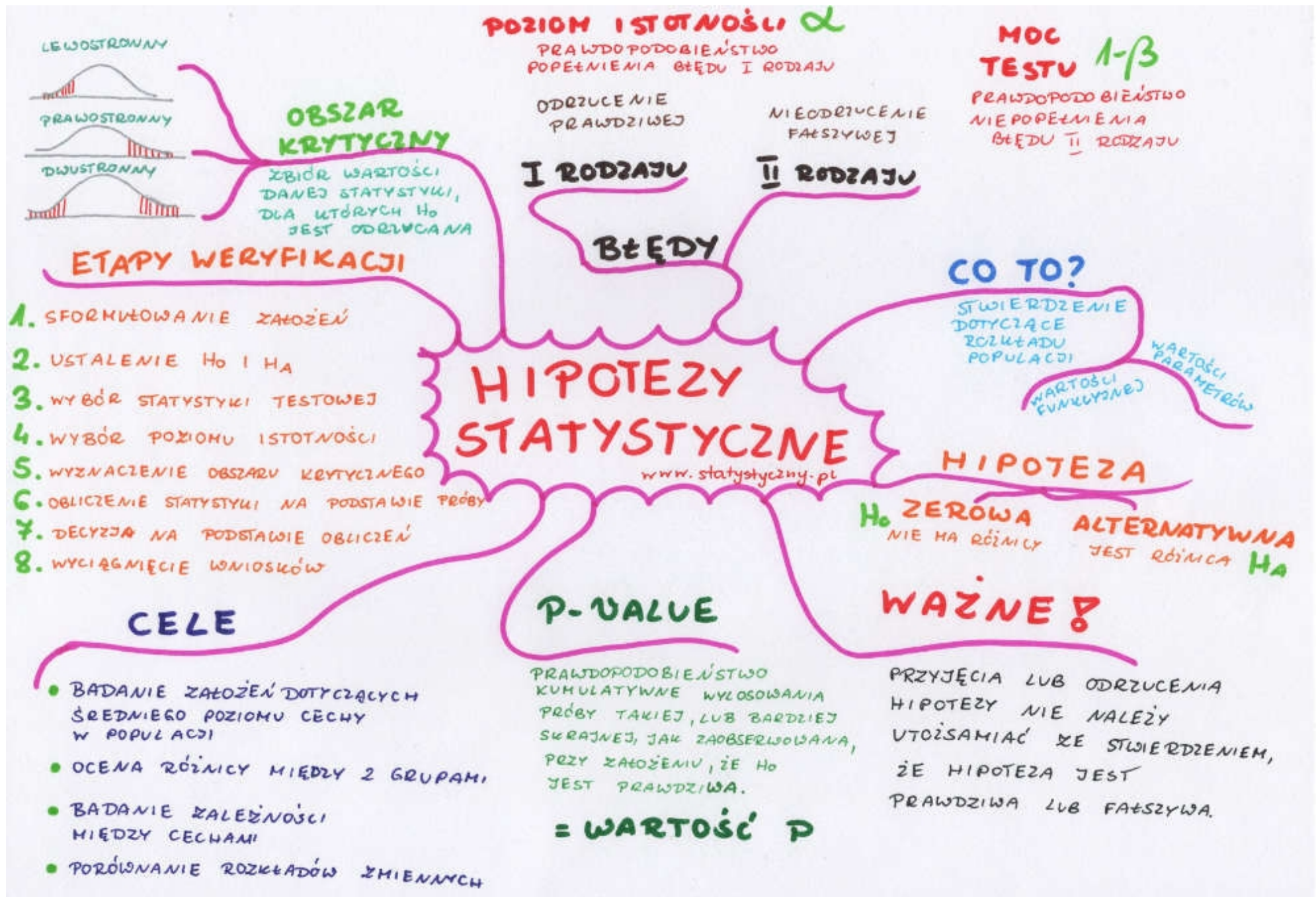
Błąd II rodzaju

- Ograniczenie błędów drugiego rodzaju jest bardzo istotne w niektórych testach. Np. w przypadku medycyny lepiej powiedzieć zdrowemu pacjentowi, żeby zrobić dodatkowe badanie (kiedy w przypadku zerowej hipotezy – pacjent jest zdrowy – wyszło nam błędnie podejrzenie choroby) niż chorego pacjenta odesłać do domu bez leczenia z informacją, że jest zdrowy (błąd drugiego rodzaju).

Metoda najmniejszych kwadratów

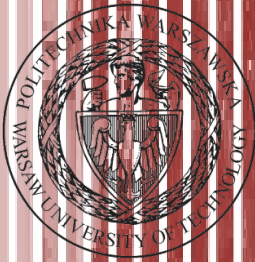
		DECYZJA	
		PRZYJĄĆ H_0 (NIE ODRZUCIĆ)	ODRZUCIĆ H_0
W RZECZYWISTOŚCI	H_0 PRAWDZIWA	DECYZJA PRAWIDŁOWA	BŁĄD I RODZAJU
	H_0 FAŁSZYWA	BŁĄD II RODZAJU	DECYZJA PRAWIDŁOWA

Metoda najmniejszych kwadratów

Dalsza lektura

- Polecam poniższe strony:
 - <https://www.statystyczny.pl/hipotezy-statystyczne/>
 - <http://pogotowiestatystyczne.pl/istotnosc-statystyczna/>
 - http://coin.wne.uw.edu.pl/azylicz/sm/sm09_2016.pdf

Metoda najmniejszych kwadratów (least squares method)

Metoda najmniejszych kwadratów

- Jedną z najważniejszych metod estymacji parametrów jest zaproponowana przez Legendre'a i Gaussa
- Metoda ta jest szczególnym przypadkiem ogólniejszej metody największej wiarygodności (można ją z niej wyprowadzić)
- Założenia:
 - wynik pomiaru y_j przedstawiamy jako sumę nieznanej wielkości x oraz niepewności pomiarowej ϵ_j : $y_j = x + \epsilon_j$
 - dobieramy wielkości ϵ_j tak, aby ich suma kwadratów była najmniejsza: $\sum_j \epsilon_j^2 = \sum_j (x - y_j)^2 = \min$
- Metoda ta może być również użyta, gdy wielkości y_j nie są wprost związane z x , lecz są to na przykład kombinacje liniowe (lub nieliniowe) wielu zmiennych $x_1, x_2, \dots, x_n$
- **Warto przejrzeć rozdział o MNK w podręczniku Brandta, gdzie jest to wszystko bardzo dokładnie omówione**

Pomiary bezpośrednie

- Przedstawione wyżej założenia to najprostszy przypadek **pomiaru bezpośredniego o równej dokładności**
- Wykonujemy n pomiarów nieznanej wielkości x (np. długość stołu). Wyniki pomiarów obarczone są niepewnościami ϵ_j o których zakładamy, że opisane są rozkładem normalnym z wartością średnią równą zeru:

$$y_j = x + \epsilon_j \quad E(\epsilon_j) = 0 \quad E(\epsilon_j^2) = \sigma^2$$

- Zatem prawdopodobieństwo uzyskania wartości y_j jako wyniku pojedynczego pomiaru (wewnątrz małego przedziału dy) wynosi:

$$f_j dy = \frac{1}{\sigma \sqrt{2\pi}} \exp\left(-\frac{(y_j - x)^2}{2\sigma^2}\right) dy$$

- Logarytmiczna funkcja wiarygodności (dla n pomiarów):

$$l' = -\frac{1}{2\sigma^2} \sum_{j=1}^n (y_j - x)^2 + \text{const}$$

- Oczywiście, szukamy maksimum funkcji (warunek wiarygodności):

$$l = \max$$

Pomiary bezpośrednie

- Możemy zauważyć, że warunek ten jest równoważny warunkowi **(najmniejszych kwadratów)**:

$$M = \sum_{j=1}^n (y_j - x)^2 = \sum_{j=1}^n \epsilon_j^2 = \min$$

- W tym przypadku estymatory:

$$\tilde{x} = \bar{y} = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^n y_j \quad \sigma^2(\bar{y}) = \sigma^2/n$$

- W ogólniejszym przypadku, gdy mamy **różne dokładności** wyników pomiaru σ_j :

$$y_j = x + \epsilon_j \quad E(\epsilon_j) = 0 \quad E(\epsilon_j^2) = \sigma_j^2 = 1/g_j$$

- Wówczas warunek najmniejszych kwadratów wymaga dodatkowej wagi:**

$$M = \sum_{j=1}^n \frac{(y_j - x)^2}{\sigma_j^2} = \sum_{j=1}^n g_j (y_j - x)^2 = \sum_{j=1}^n g_j \epsilon_j^2 = \min$$

- Wtedy estymatory:
- $$\tilde{x} = \frac{\sum_{j=1}^n g_j y_j}{\sum_{j=1}^n g_j} \quad \sigma^2(\tilde{x}) = \left(\sum_{j=1}^n \frac{1}{\sigma_j^2} \right)^{-1} = \left(\sum_{j=1}^n g_j \right)^{-1}$$

$$\tilde{\epsilon}_j = y_j - \tilde{x}$$

Pomiary bezpośrednie

- Spodziewamy się, że wielkość $\tilde{\epsilon}_j = Y_j - \tilde{x}$ ma rozkład normalny z wartością średnią 0 i wariancją σ_j :
- Oczywiście wtedy wielkość $\tilde{\epsilon}_j / \sigma_j$ ma standardowy rozkład Gaussa
- Co to oznacza już dobrze wiemy, suma:
- Ma znany już nam rozkład χ^2 o $n-1$ stopniach swobody
- **Przykład:** średnia ważona z pomiarów o różnej dokładności
 - obliczamy wartość stałej fizycznej (np. masy neutralnej cząstki K) poprzez średnią ważoną otrzymaną w różnych grupach eksperymentalnych

$$M = \sum_{j=1}^n \left(\frac{\tilde{\epsilon}_j}{\sigma_j} \right)^2 = \sum_{j=1}^n \frac{Y_j - \tilde{x}}{\sigma_j^2} = \sum_{j=1}^n g_j (Y_j - \tilde{x})^2$$

$$M = 7,2, \text{ liczba st. swob. } n = 4 - 1 = 3, \alpha = 0.05, \chi_{0,95}^2 = 7,82$$

$$\tilde{x} = \sum_{j=1}^4 \frac{Y_j g_j}{g_j} = 497,9$$

$$u(\tilde{x}) = \sqrt{\sigma^2(\tilde{x})} = \left(\sum_{j=1}^4 g_j \right)^{-1/2} = 0,2$$

j	y_j	σ_j	$g_j = 1/\sigma_j^2$	$y_j g_j$	$y_j - \tilde{x}$	$(y_j - \tilde{x})^2 g_j$
1	498.1	0.4	6.3	3038.0	0.2	0.3
2	497.4	0.33	10	4974.4	-0.46	2.1
3	498.9	0.5	4	1995.6	1.0	4.0
4	497.4	0.5	4	1989.8	-0.46	0.8
Σ			24.3	11997.8		7.2

Średnia ważona z pomiarów o różnej dokł.

nr pomiaru	Y_j	$\sigma_{j\downarrow}$	$\sigma_{j\downarrow}^2$	g_j	$g_j \times_j$	$Y_j - \tilde{x}$	e^2	$e^2 \cdot g_j$
1	99	1,7	2,89	0,35	34,26	0,19	0,04	0,01
2	102,3	2,2	4,84	0,21	21,14	3,49	12,19	2,52
3	89,8	1,9	3,61	0,28	24,88	-9,01	81,15	22,48
4	105,4	2,6	6,76	0,15	15,59	6,59	43,45	6,43
5	101,2	3,5	12,25	0,08	8,26	2,39	5,72	0,47
6	107,4	2,5	6,25	0,16	17,18	8,59	73,81	11,81
7	95,6	3,3	10,89	0,09	8,78	-3,21	10,29	0,95
8	99,4	2,7	7,29	0,14	13,64	0,59	0,35	0,05
9	101,2	2,7	7,29	0,14	13,88	2,39	5,72	0,78
10	97,2	1,3	1,69	0,59	57,51	-1,61	2,59	1,53

ilość pomiarów	10	sum(g_j)	2,18		
		sum($x_j g_j$)	215,12	M	47,02
		$\tilde{x}$	98,81		
		$\tilde{\epsilon}$	0,46		

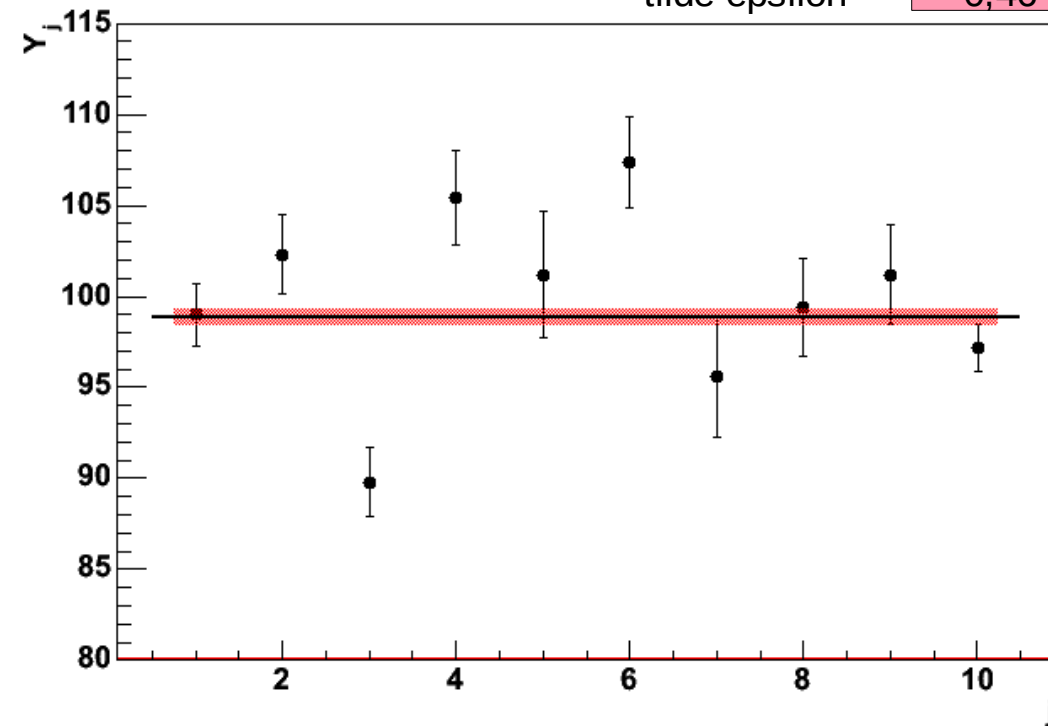
- Przeprowadzając test χ^2 na M widzimy, że hipotezę należy odrzucić:

Kwantyle:

$$\chi_{0,9}^2(9) = 14,7$$

$$\chi_{0,95}^2(9) = 16,9$$

$$\chi_{0,99}^2(9) = 21,7$$

Przykład – odrzucenie pomiarów

nr pomiaru	Y_j	σ_{j_j}	$\sigma_{j_j}^2$	g_j	$g_j x_j$	$Y_j - \tilde{x}$	e^2	$e^2 g_j$
1	99	1,7	2,89	0,35	34,26	0,19	0,04	0,01
2	102,3	2,2	4,84	0,21	21,14	3,49	12,19	2,52
3								
4	105,4	2,6	6,76	0,15	15,59	6,59	43,45	6,43
5	101,2	3,5	12,25	0,08	8,26	2,39	5,72	0,47
6								
7	95,6	3,3	10,89	0,09	8,78	-3,21	10,29	0,95
8	99,4	2,7	7,29	0,14	13,64	0,59	0,35	0,05
9	101,2	2,7	7,29	0,14	13,88	2,39	5,72	0,78
10	97,2	1,3	1,69	0,59	57,51	-1,61	2,59	1,53

sum(g_j) 1,74

sum($x_j g_j$) 173,06

$\tilde{x}$ 99,45

$\tilde{\epsilon}$ 0,57

M 12,73

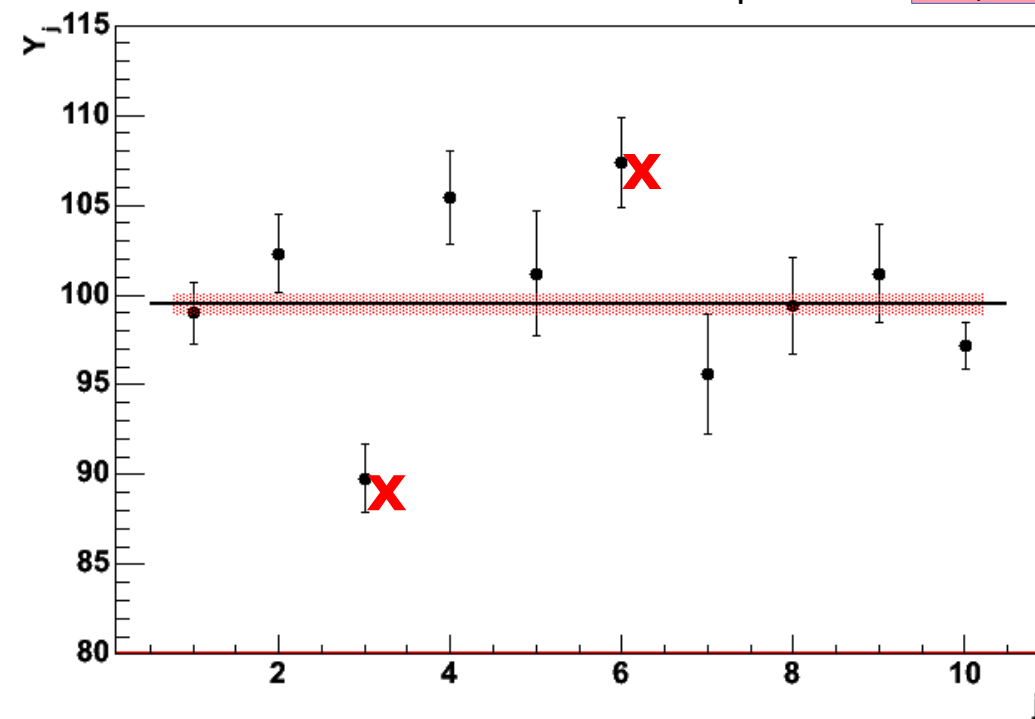
- Odrzucając pomiary najbardziej odbiegające od średniej mamy wynik spełniający test χ^2 :

Kwantyle:

$$\chi_{0,9}^2(7) = 12,02$$

$$\chi_{0,95}^2(7) = 14,07$$

$$\chi_{0,99}^2(7) = 18,47$$

Pomiary pośrednie – przypadek liniowy

- Rozważymy teraz bardziej ogólny przypadek wielu (r) nieznanymi wielkości x_i ($i=1,2,\dots,r$) **mierzonych pośrednio**
- Interesujące nas wielkości fizyczne x nie podlegają pomiarom bezpośrednim, mierzymy natomiast liniowe kombinacje wielkości x_i mierzonych już bezpośrednio wielkości η_j :

$$\eta_j = p_{j0} + p_{j1}x_1 + p_{j2}x_2 + \dots + p_{jr}x_r \quad j=1,2,\dots,n \quad \begin{array}{l} \text{wielkości mierzonych} \\ \text{bezpośrednio} \end{array}$$

- Dla uproszczenia rachunków, można to zapisać inaczej:

$$f_j = \eta_j + a_{j0} + a_{j1}x_1 + a_{j2}x_2 + \dots + a_{jr}x_r = 0$$

- W postaci wektorowej:

$$\mathbf{a}_j = \begin{pmatrix} a_{j1} \\ a_{j2} \\ \dots \\ a_{jr} \end{pmatrix}$$

$$f_j = \eta_j + a_{j0} + \mathbf{a}_j^T \mathbf{x} = 0$$
$$j=1,2,\dots,n$$

- Jeśli wszystko zdefiniujemy wektorowo:

$$\boldsymbol{\eta} = \begin{pmatrix} \eta_{j1} \\ \eta_{j2} \\ \dots \\ \eta_{jr} \end{pmatrix} \quad \mathbf{a}_0 = \begin{pmatrix} a_{10} \\ a_{20} \\ \dots \\ a_{n0} \end{pmatrix} \quad A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1r} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2r} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nr} \end{pmatrix} \quad \mathbf{f} = \boldsymbol{\eta} + \mathbf{a}_0 + A \mathbf{x} = 0$$

Pomiary pośrednie – przypadek liniowy

- Oczywiście nadal zakładamy, że każdy pomiar obarczony jest niepewnością o rozkładzie normalnym:

$$y_j = \eta_j + \epsilon_j, \quad E(\epsilon_j) = 0, \quad E(\epsilon_j^2) = \sigma_j^2 = 1/g_j$$

$$\mathbf{y} = \boldsymbol{\eta} + \boldsymbol{\epsilon}$$

- Ponieważ zmienne y_j są zmiennymi niezależnymi, możemy wariancje przedstawić w postaci diagonalnej macierzy kowariancji:

$$C_y = C_\epsilon = \begin{pmatrix} \sigma_1^2 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & \sigma_2^2 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & \dots & \sigma_n^2 \end{pmatrix}$$

$$G_y = G_\epsilon = C_y^{-1} = C_\epsilon^{-1} = \begin{pmatrix} g_1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & g_2 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & \dots & g_n \end{pmatrix}$$

- Wstawiając $\mathbf{y} = \boldsymbol{\eta} + \boldsymbol{\epsilon}$ do wzoru $\mathbf{f} = \boldsymbol{\eta} + \mathbf{a}_0 + \mathbf{A} \mathbf{x} = 0$ otrzymujemy:

$$\mathbf{y} - \boldsymbol{\epsilon} + \mathbf{a}_0 + \mathbf{A} \mathbf{x} = 0$$

- Rozwiązujemy ten układ ze względu na $\mathbf{x}$ stosując metodę największej wiarygodności (zakładając rozkład normalny pomiarów y_j). Wtedy:

$$M = \sum_{j=1}^n \frac{\epsilon_j^2}{\sigma_j^2} = \sum_{j=1}^n \frac{(y_j + \mathbf{a}_j^T \mathbf{x} + a_{j0})^2}{\sigma_j^2} = \boldsymbol{\epsilon}^T G_y \boldsymbol{\epsilon} = (\mathbf{y} + \mathbf{a}_0 + \mathbf{A} \mathbf{x})^T G_y (\mathbf{y} + \mathbf{a}_0 + \mathbf{A} \mathbf{x}) = \min$$

Pomiary pośrednie – przypadek liniowy

- Jeśli wprowadzimy: $\mathbf{c} = \mathbf{y} + \mathbf{a}_0$
- Wówczas: $M = (\mathbf{c} + \mathbf{A} \mathbf{x})^T G_y (\mathbf{c} + \mathbf{A} \mathbf{x}) = \min$

- Można to dalej uprościć:

$$G_y = H^T H \quad H = H^T = \begin{pmatrix} 1/\sigma_1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & 1/\sigma_2 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & \dots & 1/\sigma_n \end{pmatrix}$$

- Jeśli teraz wprowadzimy: $\mathbf{c}' = H \mathbf{c} \quad \mathbf{A}' = H \mathbf{A}$
- Wówczas warunek nam się upraszcza: $M = (\mathbf{A}' \mathbf{x} + \mathbf{c}')^2 = \min$
- Po rozwiązaniu dostajemy:

$$\tilde{\mathbf{x}} = -\mathbf{A}'^+ \mathbf{c}'$$

- W praktyce używamy wzoru: $\tilde{\mathbf{x}} = -(\mathbf{A}'^T \mathbf{A}')^{-1} \mathbf{A}'^T \mathbf{c}' = -(\mathbf{A}^T G_y \mathbf{A}) \mathbf{A}^T G_y \mathbf{c}$
- Żeby wyznaczyć niepewności pomiarowe musimy policzyć macierz kowariancji: $G_{\tilde{\mathbf{x}}}^{-1} = (\mathbf{A}'^T \mathbf{A}')^{-1} = (\mathbf{A}^T G_y \mathbf{A})^{-1}$
- Pierwiaski kwadratowe z elementów diagonalnych to niepewności pomiarowe $\tilde{x}$ (mimo, że x nie podlegało bezpośredniemu pomiarowi)

Pomiary pośrednie – przypadek liniowy

- Dla pomiarów bezpośrednich η_j :

$$\tilde{\epsilon} = A \tilde{x} + c = -A(A^T G_y A)^{-1} A^T G_y c + c$$

$$\tilde{\eta} = y - \tilde{\epsilon} = y + A(A^T G_y A)^{-1} A^T G_y c - c \quad - \text{ pomiary "poprawione"}$$

$$\tilde{\eta} = A(A^T G_y A)^{-1} A^T G_y c - a_0$$

$$G_{\tilde{\eta}}^{-1} = A(A^T G_y A)^{-1} A^T = A G_{\tilde{x}}^{-1} A^T$$

- Wzór $\eta_j = p_{j0} + p_{j1} x_1 + p_{j2} x_2 + \dots + p_{jr} x_r$ będzie również prawdziwy dla estymatorów

Pomiary pośrednie – przypadek liniowy

- **Przykład:** dopasowanie prostej do zbioru pomiarów
 - mamy pomiary y_j zależne od pewnej zmiennej kontrolnej t_j (np. czasu)
 - zakładamy, że wartości zmiennej kontrolnej są dokładnie znane (zaniedbywane niepewności) – inaczej przypadek nieliniowy
 - zakładamy liniową postać: $\eta_j = y_j - \epsilon_j = x_1 + x_2 t_j$
 - i szukamy wielkości x mierzonych pośrednio
 - posługując się notacją macierzową: $\eta - x_1 - x_2 t = 0 \quad a_0 = 0$
 - czyli szukamy ostatecznie wektor: $x = \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \end{pmatrix}$
 - wyniki pomiarów:

j	0	1	2	3
t_j	0.0	1.0	2.0	3.0
y_j	1.4	1.5	3.7	4.1
σ_j	0.5	0.2	1.0	0.5

Pomiary pośrednie – przypadek liniowy

- Obliczenia:

$$A = - \begin{pmatrix} 1 & t_1 \\ 1 & t_2 \\ 1 & t_3 \\ 1 & t_4 \end{pmatrix} = - \begin{pmatrix} 1 & 0 \\ 1 & 1 \\ 1 & 2 \\ 1 & 3 \end{pmatrix} \quad y = c = - \begin{pmatrix} 1.4 \\ 1.5 \\ 3.7 \\ 4.1 \end{pmatrix}$$

$$G_y = \begin{pmatrix} 4 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 25 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 4 \end{pmatrix} \quad H = \begin{pmatrix} 2 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 5 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 2 \end{pmatrix}$$

$$A' = - \begin{pmatrix} 2 & 0 \\ 5 & 5 \\ 1 & 2 \\ 2 & 6 \end{pmatrix} \quad c' = - \begin{pmatrix} 2.8 \\ 7.5 \\ 3.7 \\ 8.2 \end{pmatrix} \quad A'^T c' = - \begin{pmatrix} 62.2 \\ 94.1 \end{pmatrix}$$

Pomiary pośrednie – przypadek liniowy

- Obliczenia c.d.:

$$(A'^T A')^{-1} = - \begin{pmatrix} 34 & 39 \\ 39 & 65 \end{pmatrix}^{-1} = \frac{1}{689} \begin{pmatrix} 65 & -39 \\ -39 & 34 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0.0943 & -0.0556 \\ -0.0556 & 0.0493 \end{pmatrix}$$

$$\tilde{\mathbf{x}} = -(A'^T A')^{-1} A^T \mathbf{c}' = -(A^T G_y A) A^T G_y \mathbf{c}$$

$$\tilde{\mathbf{x}} = \begin{pmatrix} 0.0943 & -0.0556 \\ -0.0556 & 0.0493 \end{pmatrix} \begin{pmatrix} 63.2 \\ 94.1 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 0.636 \\ 1.066 \end{pmatrix}$$

$$C_{\tilde{\mathbf{x}}} = \begin{pmatrix} 0.0943 & -0.0556 \\ -0.0556 & 0.0493 \end{pmatrix} \quad u(\tilde{x}_1) = 0.307 \quad u(\tilde{x}_2) = 0.222$$

$$\tilde{\eta} = -A \tilde{\mathbf{x}} = \begin{pmatrix} 0.636 \\ 1.702 \\ 2.768 \\ 3.834 \end{pmatrix}$$

- Zminimalizowana suma kwadr.:

$$M = \left(\sum_{j=1}^n \frac{y_j - \tilde{\eta}_j}{\sigma_j} \right)^2 = 4.507$$

N= 4 pomiary, 2 parametry, co daje
n-2 = r =2 stopnie swobody.

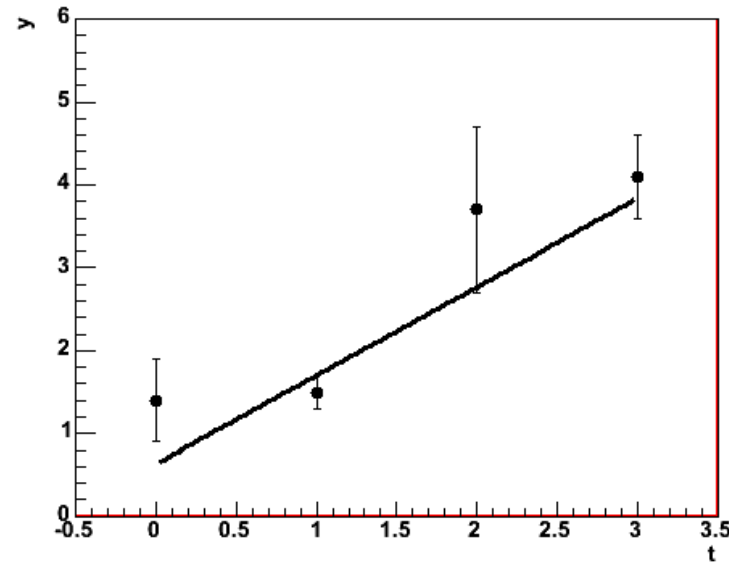
Zakładając poziom istotności 5% z tabel X^2 :
 $X^2_{0.95} = 5.99$.

Nie ma podstaw do odrzucenia hipotezy.

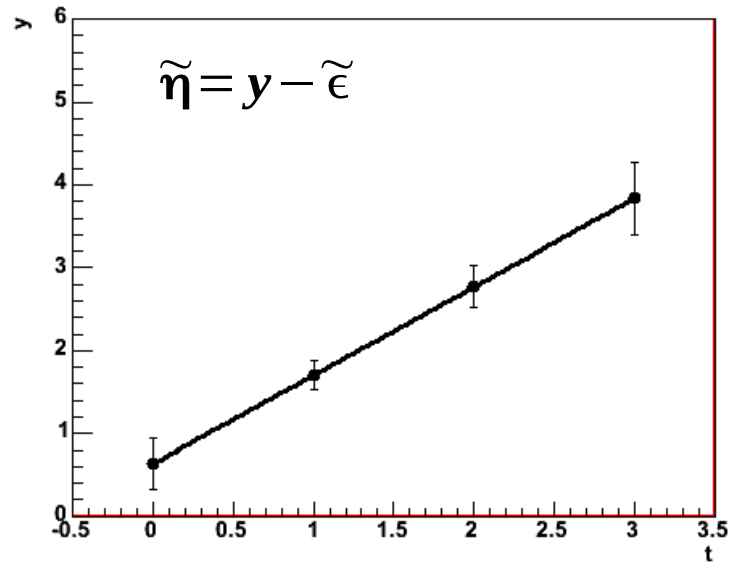
Pomiary pośrednie – przypadek liniowy

- Wykresy:

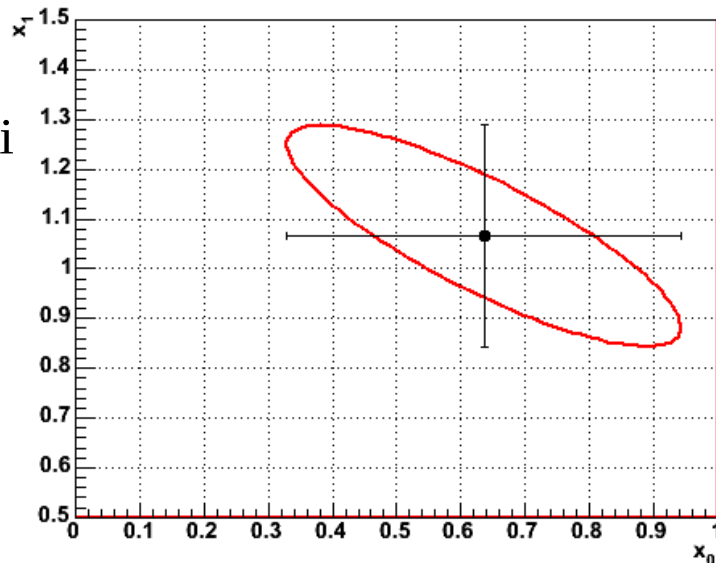
Dopasowanie linii prostej

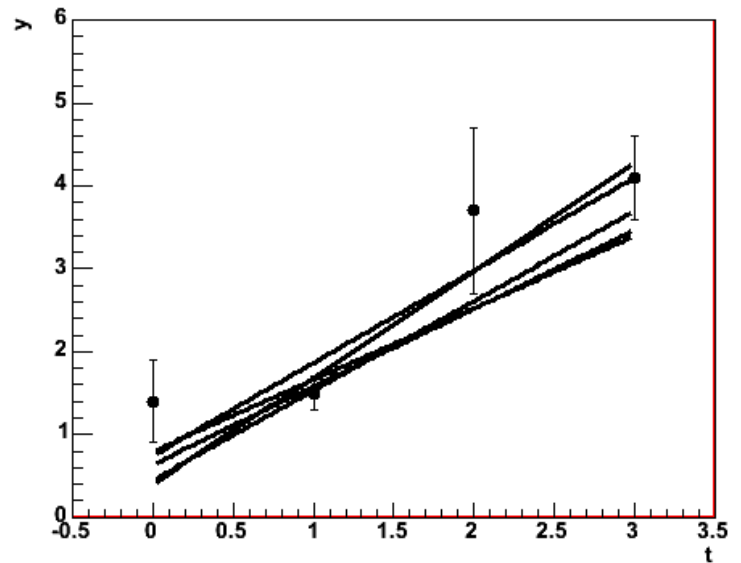
Pomiary poprawione

Elipsa kowariancji

Pęk prostych z elipsy kowariancji

elipsa kowariancji
z macierzy kowariancji
 $C_{\tilde{x}}$

Dopasowanie wielomianu

- Poprzedni przykład można uogólnić na wielomian wyższego rzędu:

$$\eta_j = h_j = x_1 + x_2 t_j + x_3 t_j^2 + \dots + x_r t_j^{r-1}$$

$$\mathbf{a}_0 = \begin{pmatrix} 0 \\ 0 \\ \dots \\ 0 \end{pmatrix} \quad \mathbf{A} = \begin{pmatrix} 1 & t_1 & t_1^2 & \dots & t_1^{r-1} \\ 1 & t_2 & t_2^2 & \dots & t_2^{r-1} \\ \dots & \dots & \dots & \dots & \dots \\ 1 & t_n & t_n^2 & \dots & t_n^{r-1} \end{pmatrix}$$

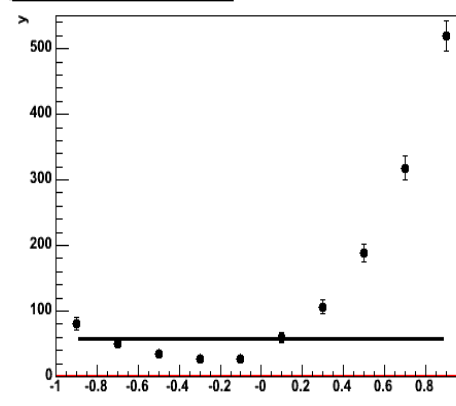
- Pomiary:

j	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
t _j	-0,9	-0,7	-0,5	-0,3	-0,1	0,1	0,3	0,5	0,7	0,9
y _j	81	50	35	27	26	60	106	189	318	520

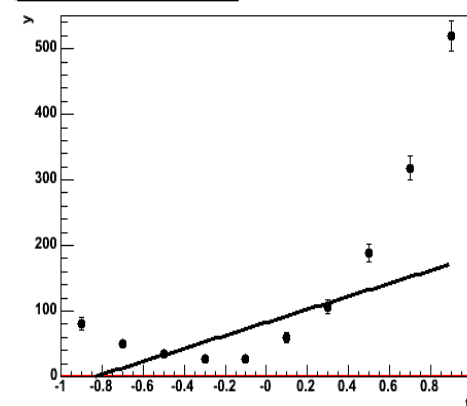
- Wynik:

r	~x ₁	~x ₂	~x ₃	~x ₄	~x ₅	~x ₆	f	M
1	57,85						9	833,55
2	82,66	99,1					8	585,45
3	47,27	185,96	273,61				7	36,41
4	37,95	126,55	312,02	137,59			6	2,85
5	39,62	119,1	276,49	151,91	52,6		5	1,69
6	39,88	121,38	273,19	136,57	56,9	16,73	4	1,66

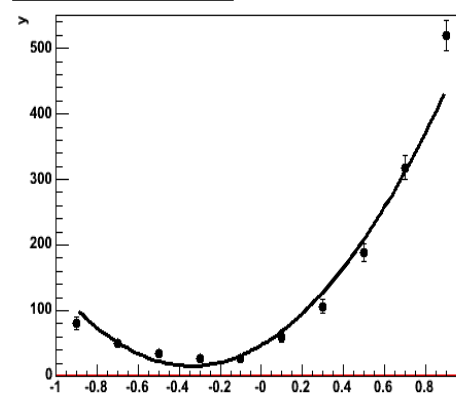
Dopasowanie wielomianu

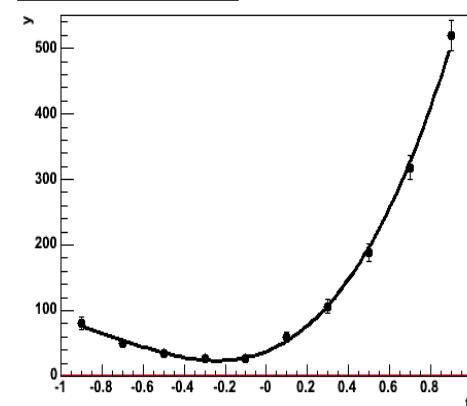
Dopasowanie wielomianu

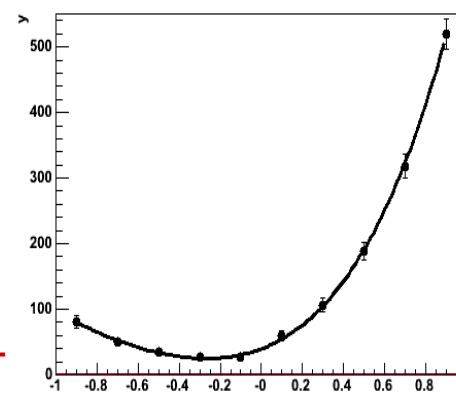
Dopasowanie wielomianu

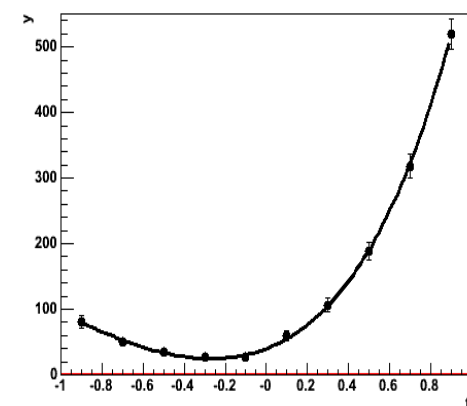
Dopasowanie wielomianu

Dopasowanie wielomianu

Dopasowanie wielomianu

Przykładowe zadania na kolokwium z KADD (wykład):

1) Dana jest dystrybuanta zmiennej X:

x	$(-\infty, -2>$	$(-2, 1>$	$(1, 3>$	$(3, \infty)$
F(x)	0	0.2	0.8	1.0

Wyznacz funkcję prawdopodobieństwa.

2) Zmienna losowa X ma funkcję prawdopodobieństwa postaci:

x	-3	-1	3	5
p _i	0.1	0.2	0.5	0.2

Wyznaczyć funkcję prawdopodobieństwa zmienne U:

a) $U = 2X + 3$

b) $U = X^3$

c) $U = X^2 - 5$

Ponadto wyznaczyć wartości oczekiwane i wariancję.

3) Zmienna losowa ma rozkład prawdopodobieństwa:

$$f(x) = c \cdot \sin(x) \quad x \in [0, \pi]$$

a) Dobrać stałą c, aby f(x) była gęstością prawdopodobieństwa

b) Wyznaczyć funkcję dystrybucyjną

c) Wyznaczyć wartość oczekiwaną, wariancję, odchylenie standardowe

d) Wyznaczyć medianę

4) Zaproponować metodą do generacji liczb z rozkładu potęgowego

5) Zaproponować metodę do generacji liczb z rozkładu sinusoidalnego

6) Dwuwymiarowa zmienna losowa (X,Y) ma rozkład gęstości: $f(x,y) = 1/(20\pi) \cdot \exp(-0.5 \cdot (x^2/4 + y^2/25))$. Zbadać, czy zmienne X, Y są niezależne, Podać sposób na obliczenie (obliczyć): $P(-1 < X < 2, 0 < Y < 3)$

7) Dane są dwie próby:

A) 21, 19, 14, 27, 25, 23, 22, 18, 21 (N = 9)

B) 16, 24, 22, 21, 25, 21, 18 (N=7)

Czy przy poziomie istotności 5% wariancja próby (B) jest mniejsza niż próby (A)?

8) Zweryfikuj hipotezę, że 10 pomiarów zostało wylosowane z populacji o wartości średniej 25.6?

Przyjmij, że poziom istotności wynosi 10%, załóż, że populacji ma rozkład normalny.

Pomiary: 22.03, 27.05, 27.5, 22.7, 25.3, 26.2, 27.9, 21.2, 23.3, 25.5.

KONIEC

Test t-Studenta

- Mamy zmienną losową X o rozkładzie normalnym. Pobieramy próbę losową o liczebności N i wartości średniej $\bar{X}$
- Wariancja wartości średniej: $\sigma^2(\bar{X}) = \sigma^2(X)/N$
- Dla dostatecznie dużych prób wartość średnia z próby (na mocy centralnego twierdzenia granicznego) ma rozkład normalny $(\hat{x}, \sigma(\bar{X}))$
- Zmienna $y = \frac{\bar{X} - \hat{x}}{\sigma(\bar{X})}$ ma standardowy rozkład normalny
- Na ogół nie znamy jednak odchylenia standardowego $\sigma^2(X)$
- Posługujemy się estymatorem wariancji:
$$s_X^2 = \frac{1}{N-1} \sum_{j=1}^N (X_j - \hat{x})^2 \qquad s_{\bar{X}}^2 = \frac{1}{N(N-1)} \sum_{j=1}^N (x_j - \bar{x})^2$$
- **Pytanie:** jak bardzo będziemy odbiegać od rozkładu Gaussa, jeżeli we wzorze na y zastąpimy odchylenie estymatorem?
- Dla uproszczenia, przyjmiemy, że $\hat{x}=0$ (każdy rozkład Gaussa możemy przesunąć o wartość średnią)

Test t-Studenta

- Rozpatrzmy zmienną losową T zdefiniowaną następująco:

$$T = \bar{X} / s_{\bar{X}} = \bar{X} \cdot \sqrt{N} / S_X$$

- Wielkość $(N-1)s_X^2 = fs_X^2$ ma rozkład χ^2 o liczbie stopni swobody $f = N-1$
- Wzór na zmienną T zmieni się nam zatem następująco:

$$T = \bar{X} / s_{\bar{X}} = \bar{X} \cdot \sqrt{N} \cdot \sqrt{f} / \chi$$

- Dystrybuanta zmiennej T będzie określona wzorem:

$$F(t) = P(T < t) = P\left(\frac{\bar{X} \sqrt{N} \sqrt{f}}{\chi} < t\right) = \frac{\Gamma\left(\frac{1}{2}(f+1)\right)}{\Gamma\left(\frac{1}{2}f\right) \sqrt{\pi} \sqrt{f}} \int_{-\infty}^t \left(1 + \frac{t^2}{f}\right)^{\frac{1}{2}(f+1)} dt$$

- A odpowiadająca jej funkcja gęstości, nosząca nazwę **rozkładu t-Studenta**:

$$f(t) = \frac{\Gamma\left(\frac{1}{2}(f+1)\right)}{\Gamma\left(\frac{1}{2}f\right) \sqrt{\pi} \sqrt{f}} \left(1 + \frac{t^2}{f}\right)^{\frac{1}{2}(f+1)}$$

Rozkład t-Studenta

- $f=1$
2
3
4
5
6
7
8
9
10 • Jak widać, rozkład t-Studenta jest symetryczny względem 0
- Rozkład dąży do rozkładu Gaussa gdy $f \rightarrow \infty$
- Z symetrii względem 0 mamy związek (analogicznie jak dla Gaussa): $P(|t| \leq t) = 2F(|t|) - 1$

- Możemy wyznaczyć graniczne wartości $\pm t'_\alpha$ odpowiadające poziomowi istotności α poprzez całkę:

$$\int_0^{t'_\alpha} f(t) dt = \frac{1}{2}(1-\alpha), \text{ gdzie } t'_\alpha = t_{1-\frac{1}{2}\alpha}$$

- Kwantyle $t'_\alpha = t_{1-\frac{1}{2}\alpha}$ są tablicowane dla różnych poziomów istotności α oraz liczby stopni swobody f
- Jest to dwustronny test t-Studenta (jednostronny analogicznie)

Zastosowanie testu t-Studenta

- **Hipoteza:** zakładamy, że nasza populacja przewiduje wartość oczekiwaną z populacji mającej rozkład normalny równą λ_0
- Pobieramy próbę o liczebności N i wyznaczamy wartość średnią $\bar{X}$ oraz wariancję S_X
- Jeżeli przy założonym poziomie istotności α zachodzi nierówność:
$$|t| = \frac{|\bar{X} - \lambda_0| \sqrt{N}}{S_X} > t'_\alpha = t_{1 - \frac{1}{2}\alpha}$$
- Wtedy **odrzucaamy** naszą hipotezę
- W przypadku testu jednostronnego
$$t = \frac{(\bar{X} - \lambda_0) \sqrt{N}}{S_X} > t_{2\alpha} = t_{1-\alpha}$$

Zastosowanie testu t-Studenta

- Powyższe rozważania możemy **uogólnić** na porównanie wartości średnich dwóch prób losowych z populacji X oraz Y o liczebnościach N_1 i N_2
- **Hipoteza:** równość wartości średnich z obu populacji: $\hat{x} = \hat{y}$
- Zakładamy (z centralnego twierdzenia granicznego), że wartości średnie z prób mają rozkład normalny z wariancjami:

$$\sigma^2(\bar{X}) = \sigma^2(X)/N_1, \quad \sigma^2(\bar{Y}) = \sigma^2(Y)/N_2$$

- Wariancje są estymowane przez estymatory:

$$s_{\bar{X}}^2 = \frac{1}{N_1(N_1-1)} \sum_{j=1}^{N_1} (X_j - \bar{X})^2 \quad s_{\bar{Y}}^2 = \frac{1}{N_2(N_2-1)} \sum_{j=1}^{N_2} (Y_j - \bar{Y})^2$$

- Różnica wartości średnich z próby również ma rozkład zbliżony do normalnego: $\Delta = \bar{X} - \bar{Y} \Rightarrow \sigma^2(\Delta) = \sigma^2(\bar{X}) + \sigma^2(\bar{Y})$
- Jeśli hipoteza jest prawdziwa, wówczas oczywiste jest, że $\hat{\Delta} = 0$ oraz iloraz $\Delta/\sigma(\Delta)$ powinien podlegać rozkładowi Gaussa
- Tak postawiona hipoteza cicho zakłada, że X i Y to te same populacje

Test różnic t-Studenta

- Skoro tak, to oczywiście $\sigma^2(X)=\sigma^2(Y)$, zatem można je estymować za pomocą jednego estymatora jako średnią ważoną z dwóch prób:

$$s^2 = \frac{(N_1-1)s_X^2 + (N_2-1)s_Y^2}{(N_1-1) + (N_2-1)}$$

- Wtedy możemy zdefiniować estymatory:

$$s_{\bar{X}}^2 = s^2 / N_1, \quad s_{\bar{Y}}^2 = s^2 / N_2, \quad s_{\Delta}^2 = s_{\bar{X}}^2 + s_{\bar{Y}}^2 = \frac{N_1 + N_2}{N_1 \cdot N_2} s^2$$

- Można udowodnić, że zmienna $\Delta/s(\Delta)$ podlega rozkładowi t-Studenta z liczbą stopni swobody $f = N_1 + N_2 - 2$
- Równość wartości średnich można więc weryfikować posługując się **testem różnic Studenta**
- $\Delta/s(\Delta)$ obliczana jest na podstawie wyników dwóch prób. Jej wartość bezwzględną porównujemy z kwantylem rozkładu Studenta o liczbie stopni swobody f dla ustalonego poziomu istotności α . Sprawdzamy nierówność (**spełniona – odrzucamy hipotezę**):

$$|t| = \frac{|\Delta|}{s_{\Delta}} = \frac{|\bar{X} - \bar{Y}|}{s_{\Delta}} > t'_{\alpha} = t_{1-\frac{1}{2}\alpha}$$

Rozkład t-Studenta

- $f=1$
2
3
4
5
6
7
8
9
10 • Jak widać, rozkład t-Studenta jest symetryczny względem 0
- Rozkład dąży do rozkładu Gaussa gdy $f \rightarrow \infty$
- Z symetrii względem 0 mamy związek (analogicznie jak dla Gaussa): $P(|t| \leq t) = 2F(|t|) - 1$

- Możemy wyznaczyć graniczne wartości $\pm t'_\alpha$ odpowiadające poziomowi istotności α poprzez całkę:

$$\int_0^{t'_\alpha} f(t) dt = \frac{1}{2}(1-\alpha), \text{ gdzie } t'_\alpha = t_{1-\frac{1}{2}\alpha}$$

- Kwantyle $t'_\alpha = t_{1-\frac{1}{2}\alpha}$ są tablicowane dla różnych poziomów istotności α oraz liczby stopni swobody f
- Jest to dwustronny test t-Studenta (jednostronny analogicznie)

Test różnic t-Studenta - przykład

Numer pomiaru	Przyrząd 1	Przyrząd 2				
1	100	97	-0,21	0,04	-3,8	14,44
2	101	101	0,79	0,62	0,2	0,04
3	102	102	1,79	3,2	1,2	1,44
4	100	99	-0,21	0,04	-1,8	3,24
5	98	101	-2,21	4,89	0,2	0,04
6	97	108	-3,21	10,31	7,2	51,84
7	100	101	-0,21	0,04	0,2	0,04
8	101	102	0,79	0,62	1,2	1,44
9	99	96	-1,21	1,47	-4,8	23,04
10	100	101	-0,21	0,04	0,2	0,04
11	98		-2,21	4,89		
12	101		0,79	0,62		
13	100		-0,21	0,04		
14	102		1,79	3,2		
15	103		2,79	7,78		
16	101		0,79	0,62		
17	99		-1,21	1,47		
18	100		-0,21	0,04		
19	102		1,79	3,2		
Ilość pomiarów	19	10				
Średnia	100,21	100,8				
Stopnie swobody	18	9				
S ²	43,16	95,6				
S ² /f	2,4	10,62				
S ²	49,1					
S ² Delta	8,18					

- Mamy kwantyle:

$$t'_{0,2}(27) = t_{0,9}(27) = 1,71$$

$$t'_{0,1}(27) = t_{0,95}(27) = 2,05$$

$$t'_{0,02}(27) = t_{0,99}(27) = 2,77$$

$$t'_{0,01}(27) = t_{0,995}(27) = 3,05$$

$$t'_{0,004}(27) = t_{0,998}(27) = 3,43$$

$$t'_{0,002}(27) = t_{0,999}(27) = 3,69$$

- Hipotezy nie można odrzucić